

mozgások, a kivándorlások vizsgálatában is felhasználható, például a Brit-szigetéről kitelepültek kibocsátó vidékének azonosításában.

Az adatbázis családnevek melletti másik pillére a mintegy 160 000 címszó köré rendezett keresztnévgyűjtemény. E hatalmas korpuszból a statisztikai elemzések mellett a földrajzi szempontokat is figyelembe véve – és szükség esetén a társtudományok forrásait is bevonva – vizsgálható például a felekezeti elkülönülésre jellemző névhasználat, a betelepültek hagyományörző névadási szokásai, valamint az akkori névdivat és annak gócpontjai, szinkrón terjedési irányai.

4. Hozzáférhetősége. A The British 19th Century Surname Atlas az angol nyelvterület, pontosabban Anglia, Skócia és Wales 19. századi névállományának hiteles és reprezentatív forrása; általános hozzáférhetősége mégis csekély. A szoftver többféle módon is megrendelhető online, a nagy könyvtárak katalógusaiban mégis alig találjuk nyomát. A mai lehetőségekhez igazodva a névatlasz használatát és láthatóságát növelné, ha például open access típusú vagy előfizetett adatbázisként online is elérhetővé válna az egyetemi és kutatóintézeti szféra számára. Ezzel párhuzamosan célszerű lenne szoftveresen támogatni a saját fiókok létrehozhatóságának, elmenthető kereséseknek és saját térképeknek az irányát is. A nevekhez kapcsolódó járulékos információk hiánya miatt az adatbázis tartalmi szempontból saját lábbon korlátozottan áll meg, de a The Oxford Dictionary of Family Names in Britain and Ireland című kiadvány teljességre törekvő háttér-információival együttesen sokféle vizsgálathoz kínál lehetőséget a brit család- és keresztnevekről.

SZABÓ PANNA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Egyetemi Könyvtár – Bölcsészettudományi Kar

VÖRÖS FERENC, *Kis magyar családnévatalasz*

Kalligram, Pozsony, 2014. 440 lap

A 2014-ben a pozsonyi Kalligram Kiadónál megjelent mű a jelenkori magyar családnévanyag kutatásában mérföldkőnek számít. Bár az igény, hogy a tulajdonnévi adatok földrajzi elterjedését térképek formájában láthassuk, régóta jelen van a magyar névkutatásban, eddig nem született ezt kiszolgáló összefoglaló mű a családnévanyagra vonatkozóan.

Az elmúlt években a magyarországi névföldrajzi kutatások intenzívebbé válását két fontos szempont is segítette: egyrészt az elektronikus formában rendelkezésre álló, a teljes magyarországi népességet magában foglaló adathalmazok, másrészt azok a térinformatikai módszerek, amelyek az adatok számítógépes ábrázolását lehetővé teszik. Az ezredforduló után ezek a kutatások nagy lendületet vettek: mind a történeti, mind a jelenkori családnévanyag diatopikus ábrázolásában úttörő eredmények születtek (különösen N. FODOR JÁNOS és VÖRÖS FERENC munkáinak köszönhetően). A névkutatók körében ismert az ezzel a tematikával foglalkozó (interdiszciplináris) konferenciasorozat is, amely Vörös Ferenc szervezésében 2010 óta évről évre összegyűjti a tulajdonnevek földrajzi varianciájával foglalkozó kutatókat – nemcsak a névtudománnyal foglalkozó kollégákat.

A szóban forgó kötet alapjául a teljes magyarországi családnévanyag 2009. január 1-jei eszmei állapota szolgált: ez kb. 195 000 családnevet, illetve névváltozatot jelent. A Magyarország 10 182 552 lakosa által viselt családneveket a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala bocsátotta a szerző rendelkezésére. Az adatbázisban a családnevek lokalizálva vannak, vagyis a névviselők állandó lakhelye is ismert.

A szerző előszavát (és köszönetnyilvánításait) követő bevezető fejezetben (15–40) VÖRÖS FERENC beszámol a családnévátlasz előmunkálatairól és létrejöttének történetéről. Ugyanitt ismerhetjük meg az atlasz készítésének alapelveit és módszereit, az adatbázis különleges, viszonylag ritkább jelenségeit (pl. az *-ová* képzős nevek vagy az idegen eredetű nemesi névkiegészítők, pl. *von und zu*).

Az atlasz elkészítéséhez használt családnévkorpusz bemutatásakor a szerző természetesen kitér a nevek értelmezésének különböző problémáira, többek között arra a kérdésre is, hogy bizonyos nevek mely nyelvek névanyagához tartoznak. A *Liszt* családnév például lehet magyar, német vagy akár szláv eredetű is (16). Külön figyelmet szentel a szerző a magyarosított családnevek korpuszban elfoglalt helyének is, megállapítva, hogy „az atlasz térképlapjai mögött rejlő adatbázisban egymástól elkülöníthetetlenül keverednek a természetes és mesterséges névállomány elemei” (20). Némely nyitott kérdés megválaszolásában a történeti családnévanyag (az 1715-ös, illetve 1720-as összeírás) adatai segítenek a szerzőnek, ezért a bevezető fejezetben ezeket a történeti forrásokat is részletesen bemutatja és értékeli; annál is inkább, mert a térképtárban több, a történeti adatokat is ábrázoló térképlap szerepel.

Az atlaszban bemutatott térképlapok kiválasztásának fő szempontja a családnevek gyakorisága: alapvetően 106, tízezernél gyakrabban előforduló lexikai névtípus (az adott név írásváltozataival együtt kezelt) térképlapjai alkotják az atlaszt, kiegészülve néhány névgrammatikai jelenség bemutatásával. Ezen gyakorisági határ fölött egyetlen nem magyar etimonú családnév fordul csak elő: a *Novák*.

A családnevekkel való foglalkozás egyik legizgalmasabb, egyben legproblémásabb kérdése minden bizonnyal a családnevek létrejöttének motivációja. Ezzel kapcsolatban a bevezető fejezet 2.5. pontjának címe (Az etimológiai rétegek megnevezésének terminológiája) kissé félrevezető, hiszen itt nem etimológiai, hanem motivációs, névkeletkezési szempontokat mérlegel és mutat be a szerző (35). Bár utal a motivációs rendszerezésben mintául vett családnévszótári művekre, új rendszert állít föl, amely (példák nélkül felsorolva) meglehetősen homályos marad, különös tekintettel az ilyen, a névtudományban meglepetésnek számító besorolási megállapításokra: „*A Horvát, Lengyel, Székely, Tót* nemcsak helyre utalhat, hanem népnév is lehetne” (36). Mivel a térképlapok mellett nem állnak a motivációra vonatkozó kommentárok, az olvasó olykor inkább csak találgathat, miért éppen abba a csoportba (alfejezetbe) került az adott név.

A bevezetésben végül a szerző a térképi ábrázolás eszközeit is bemutatja. A családnévátlaszban az adatok (%-ben megadott) relatív előfordulása látható a térképlapokon. A legtöbb nevet két külön térkép ábrázolja: az egyiken Magyarország 19 megyéje és a főváros szolgáltatta a földrajzi felosztást, a másik, részletesebb térkép a postai irányítószámok szerint tagolódik. A felhasznált ábrázolási módok ugyan megmagyarázzák az egyes térképeken látható „egyfajta horizontális torzulás”-t (37), ugyanakkor az atlasz egészének szempontjából talán szerencsésebb lett volna, ha a jelenkori Magyarország minden térképen azonos alakban, egységesen jelenik meg.

Az irodalomjegyzék (41–50) és a felhasznált adatbázisok, illetve források (51) felsorolása után következik az atlasz legterjedelmesebb része, a térképtár (53–433). Ennek legnagyobb része az ún. lexikai típusokhoz fűződő jelenségeket mutatja be, a főtérképek mögött megjelenő melléktérképek pedig elsősorban hangtani jelenségeket szemléltetnek; pl. a *Dömötör/Demeter* családnév esetében a labiális/illabiális változatok elterjedését, a *Dénes/Gyenes* esetében a *d-s* és *gy-s* ejtészváltozatok földrajzi tagolódását.

A lexikai típusok között példákat láthatunk többek között az *-i* képzős (pl. *Baranyi*, 56–61), illetve képző nélküli (pl. *Vég*, 116–117), valamint a birtokra, lakó- vagy származási helyre utaló nevek és az apanévi családnevek köréből (pl. *Antal*, 118–119). Érdeemes megjegyezni, hogy a szerző a világi eredetű patronimikumok közé sorolja a *Bakos* mellett a *Balog*, *Bogdán* és a *Rózsa* családneveket is. A nép- és népcsoportnevek szintén jelentős csoportot képviselnek. Közöttük találjuk a *Hajdú*, *Kun*, *Magyar* és *Német* neveket, míg a *Horvát*, *Lengyel*, *Székely* és *Tót* nevek korábban, a képző nélkül birtokra, lakó- vagy származási helyre utaló nevek csoportjában szerepelnek. Számos foglalkozásnévi eredetű családnév (*Bíró*, *Bodnár*, *Boros*, *Seres*, *Sipos*, *Szabó* stb.) és társadalmi státuszra utaló név térképlapját is tartalmazza az atlasz (248–355). Kissé ellentmondásosnak tűnhet, hogy a *Nemes* (356–357) társadalmi helyzetre vagy státuszra utaló névként jelenik meg, míg a *Király* (360–361) a metaforikus tulajdonságot kifejező nevek között szerepel.

Ezután morfológiai jelenségeket mutat be a szerző: az *-i* helynévképzős magyar családneveket (386–391) és néhány idegen képző elterjedését (pl. *-ovics*, *-inger*). A következő egységben, a szemantikai típusok megoszlását ábrázoló térképlapok között találjuk az egyházi eredetű pusztá apaneveket, a hagyományos foglalkozásneveket – minden esetben több lexikai típust összevontan, egy térképlapon ábrázolva. Majd a morfoszemantikai típusok között a *-fia*, *-fi*, *-fai*, *-fali* stb. végű nevek térképlapjai, végül pedig az ortográfiai jelenségeket (névvégi [tj] írását *-ch*, *-cs*, *-ts* stb. betűkombinációval) bemutató térképek következnek.

Az atlaszban való keresést a térképjegyzék is segíti (434–437), a kötet végén pedig a 10 000-nél nagyobb megterheltségű lexikai családnévtípusok listáját olvashatjuk, gyakoriság szerinti sorrendben (438–439).

Kár, hogy az atlaszban csak kevés színes térképlap (66–80) szerepel; az irányítószámok szerint finoman osztott térképeken a fekete-fehér nyomtatás alig kivehető mintát alkot. Az atlasz térképlapjai mindazonáltal sok újdonságot nyújtanak a névtan kutatóinak, nagyban gazdagítják a családnevek földrajzi elterjedtségéről alkotott korábbi elképzeléseinket.

SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ

Pannon Egyetem

Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar

VÖRÖS FERENC, *Fejezetek a 18. század eleji Magyar Királyság névföldrajzából*

Savaria University Press, Szombathely, 2015. 453 lap

VÖRÖS FERENC monográfiája a szerző 2013-ban megjelent, *Mutatvány az 1720-as országos összeírás névföldrajzából* című kötetének átdolgozott, jelentősen bővített kiadása.